

Augusto Roa**Bastos***Paraguayi író**(1918–2005),**a latin-amerikai**újröprő ismert**képviselője.**A hatalom működése,**a történelem**és a vallás**sorsalakító szerepe,**a kétnyelvűség**következményei**érdeklék különösen.**Két legismertebb**regénye a bibliai**intertextusokkal**átszótt Hijo de**hombre (1960) és a Yo,**el Supremo (1974)**című diktátorregény.**Magyarul az előbbi**Embernek fia címmel**Tóth Éva fordításában**(1974), és még egy-két**elbeszélése olvasható.**Havassy Réka**fordítása***AZ ÖREG PÜSPÖK ÚR**

Teresa kisasszony, a püspök nővére, a szokásosnál lassabban szolgálta fel az ételt. Ám ezúttal a csallhatatlan vendégek is késve érkeztek. A hosszú asztal már megterítve várta őket, mint mindig: hat darab csorba cseréptányér a kopott, terítő nélküli faasztal mindkét oldalán, mellettük alpakka kanál, mázatlan cseréppohár a víznek és egy narancs. Az asztalfőn, ami a monsignore helye volt, hiányzott a pohár. Ő soha nem ivott evés közben. Ráadásul alig evett.

Teresa kisasszony mozdulatai lassúak voltak, de magabiztosak és könnyedek; meghazudtolták a korát, csekélyke látását és egyre lankadó erejét. Meghatározhatatlan aggodalom, már-már gyötrelem árnyékolta be az arcát: valamiféle sötét előérzet. Odalépett a szomszédos helyiség ajtajához, és egy pillanatig minden érzékszervével az elsötétített szoba belseje felé összpontosított. Fülelt. Odabent, az összecukható priccén feküdt a püspök, mozdulatlanul és szótlanul már órák óta. Ez csak ritkán történt meg. Az öreg sosem keresett menedéket az ágyban, hacsaknem betegség miatt, viszont most délben még jól érezte magát. Teresa kisasszony nem akarta megzavarni a pihenését. Arra számított, hogy vacsorára felkel, de a püspök továbbra is hallgatott és sötétben volt.

– Hogy érzi magát, atyám? – kérdezte cérnahangon az ajtóban állva. Mivel nem kapott választ, újra próbálkozott. – Nincs szüksége valamire, monsignore? Esetleg egy verbéna tea és egy forró szasszaparrilla ital?

A hideg, július éjjeli szél besüvített a szoba mennyezetén tátongó lyukon, ahol a tetőről több cserép is hiányzott. Teresa kisasszony képtelen volt más hangot érzékelni. Úgy vélte, hogy a testvére mélyen alszik. De a másik gondolat, ami a szívébe hasított arra készítette, hogy újra lesüsse a szemét. „Porszem vagyunk a kezeden, Istenem.”

Kényszerítette magát, hogy eltávolodjon az ajtótól. Egy újabb kitérő után a konyhába visszatért a maniókás tállal, aminek felszálló gőze elhomályosította az arcát. Letett egy-egy darab gőzölgő maniókát minden tányér elé, a banánlevelekre, és négy-öt sötétarany golyócskát is: borsószemek voltak, amelyeket egy zsíros bőrzsákocskából húzott elő. Már csak a nagy tál húsos és zöldses ragu hiányzott. Ezt rendszerint akkor hozta be, amikor már mindnyájan az asztal körül ültek, és a püspök hozzákészült, hogy elmondja az asztali áldást.

Lehajolt, és elhúzta kissé az asztal melletti nehéz padokat, majd az asztalfőn álló bőrszéket is. Ez utóbbit szinte áhítattal tette. Csak ezután fonta keresztbe mellkasán a karját és vette szemügyre a művét. Nyilvánvaló volt, hogy ez alkalommal többet lát a koldusokkal elköltendő mindennapi vacsorához megterített asztalnál. A lámpafény sötétebbnek mutatta hosszú vászonruháját, hajlottabbnak és öregebbnek tüntette fel vékony alakját. Csak az emlékekben fürdő arca tűnt változatatlannak, szinte kortalannak. Barna arc volt, melyet a göndör és fehér haj még sötétebbé tett; derengő

szürkülethez hasonlóan érzékeny és magasztos volt, akár egy súlytalan lélek bizonytalanul ragyogó szikrája.

A szél tovább süvített a tetőrésen át. Besurranó örvényei olykor egészen alászáltak, pislogásra készítették a petróleumlámpát. Egyikük csaknem egészen kioltotta. Teresa kisasszony felriadt a révületből, és vézna, pergamenszerű kezével elfedte a cső száját. Füstoszlop szállt fel. Ám rögtön utána a halvány, félhold formájú lángocska újra fellobbant az üveg-hajlat belsejében, az asztal és a romos, üres szobareszlet pedig ismét láthatóvá vált a fénykörben, amit a láng képes volt bevilágítani. A ke-rozin illata egy pillanatra összevegyült a manióka meleg aromájával és a narancsok hideg, aranyló illatával. Teresa kisasszony kissé visszahúzta a lámpát. A kerek fénygyűrűben most kirajzolódott a harmónium. Kicsi volt, és nem volt letakarva; sárgás billentyűi mintha a lángocska minden fellobbanására megremegetek volna. Vacsora után a püspök mindig ezen a hangszeren játszott, és együtt énekelt barátaival, a koldusokkal, miközben Teresa kisasszony az edényeket mosogatta a konyhában, és szelíden sírdogált, a kegyelemhez nagyon hasonló állapotban.

A kilencvenedik éve küszöbén nem sok mindene maradt a püspöknek, ami a földi javakat illeti: ez a romos, inkább a jelzálógától, mintsem a beázástól sújtott ház (egy nagynéni ajándéka még a felszentelésekor), a hosszú asztal, amelynél a Recoleta átrium tizenegy koldusával vacsorázott, a hiányos étkezés, a padok, néhány rozoga szék, a templomi karosszék, a két priccs, a sajátja és a nővéréé. A csupasz és nyirkos falakon nem maradt más, csak a monsignore hivatalos titulusai, amelyeket még Rómából hozott, amikor visszatért: ott fehérlettek a szüette keretekben, az üveglapok alatt. Kövér, sárga, a hármás pápai koronával és a kulcsokkal díszített viaszérmék pecsételték le a pergameneket. Kis békahasakra emlékeztettek; pápai, latin nyelvű, apró felboncolt szívekre. Egy falrepedés mellett, amin át a forró nyári szieszták idején csúszós gyíkok siklottak ki és be, egy másik üvegezett keretben ott fehérlett a felszentelési kendő is, szimmetrikus redőkbe rendeződve. Hetven évvel korábban ez a liturgikus selyemszalag bilincselte meg az akkor még serdülő papnövendéket, aki San Juan de Letrán sírlapján feküdt, hogy az egyháznak szentelje magát. Ő volt az első amerikai diák, aki visszatért a Pío Latinóból. Elhivatottsága és éles esze lenyűgözte a mentorait.

- *Questo fandullo sta falto in legno di Santo...* - mondta egyikük, nem is álmodva róla, milyen erdei pokol van ott, ahol a paraguayi növendék „fáját kifaragták”.

A pápa személyes kamarási címmel tüntette ki.

Úgy vélte, már mindene megvan. A kapu, amelyen kilépve szolgálata teljesítésére indult, súlyos volt és fenséges, hiszen magának Szent Péternek az ajtaja volt.

Tizenkét év távollét után a fiatal pap hazatért és a népét megbéklyózva találta: a saját bőrükből kitépett sötét csíkokkal voltak megkötözve, melyek a munkavezetők és a felügyelők kése nyomán, vagy az éppen soros

parancsnokok szablyája által hasadtak le; akár katonák voltak, akár nem. A Nagy Háború idején született, így hát a borzalom természetes része volt a gyermekkorának. Ez a kép jelent meg előtte akkor is, ha lehunyta a szemét. Ezért nem érzékelte akkoriban. És úgy ment el Rómába, hogy még gyerek volt.

De mikor visszatért, igen, amikor visszatért, akkor meglátta a valóságot, minden szépités nélkül. A Vatikán szőnyegéről a saját vörös és erőszakos földjére lépni, ahol vérfüstösnek tűnt a homokvihar: a váltás hirtelen volt és kijózanító. Csak ekkor értette meg teljes egészében a sajátjai szenvedését. Nekifogott hát enyhíteni a sebeiket, még ha teljesen jóvátenni a kínokat képtelenségnek is bizonyult. Szerette a gyámoltalanokat és elnyomottakat. Úgy érezte, ők az egyetlen testvérei, és mélységes lelki közösséget érzett velük, hiszen vérrokonok voltak a megosztott remény tekintetében. Ráadásul tudta, hogy a szentség csak a balszerencse közegette lehetséges, és hogy Krisztus valódi temploma a mártírok szívében keresendő. Ezért gyűlölte a gazdagokat és hatalmasokat, ahogy csak egy igaz és őszinte ember gyűlölni tud: gyógyíthatatlan könyörületességgel, ami viszont nem akadályozta meg abban, hogy engesztelhetetlen szigorral ítélkezzen felettük.

Újságot alapított, hogy keresztény gondolatokat terjesztve küzdjön a feudális urakkal, földbirtokosokkal, földesurakkal és a politikai képviselőikkel, akiknek a kezében a valódi hatalom összefutott. Rövid időn belül nekitámadtak az újságnak. Egy tollforgató zsarnok párbajra hívta ki. A büszke pap a következő szavakat írta a kihívást tartalmazó cédula hátoldalára, mielőtt visszaküldte volna: „Az én vallásom életet ad, nem pedig halált. Nem akarok senkit megölni. Nem akarom, hogy bárki megöljön. Vesse latba »lovagias« érzületét a nők, öregek és gyermekek érdekében, akik ezekben a pillanatokban halnak éhen a birtokán.”

Nevetség tárgya lett. Megvetően a „Paí Kangüe-atá” (Keménycsontú atya) névvel kezdték illetni.

Nem hátrált meg, helyette megkettőzte az erőfeszítéseit. Semmitől nem riadt vissza. Bevetette magát a mate-ültetvények és a mate-előállítás világába, a nádasokba és a sivatagokba, ingoványokat és gyalogutakat szelt át, mígnem megérkezett arra a vészjósító vidékre, ahol a felhőszakadás nyirkos kemencéje érlelte a lepra gennyes rózsáit a földművesek bőrén.

A por, a halál, az égető nap, a lázadó reménye vérvörös pileólust tettek a fejére.

Már a „szegények püspöke” volt, ezt tekintette az egyetlen tiszteletbeli és valódi egyházmegyéjének. Nem is vágyott semmi másra. Ő maga mondott le fokozatosan minden kínálkozó lehetőségről; nem pályázott az érseki szék betöltésére, ami pedig alanyi jogon járt neki. A papság titokban reszketett, hogy ő kerül a székbe, mert tudták, milyen rugalmatlan a bujaság és a korrupció kérdését illetően. Az ujjai nem hagyták el a misekönyvet, hogy megkeverjék a piszkos kártyapaklit; az ajka nem mozdult a serleg felől a bordélyok pálinkás vagy söröskorsói felé; a teste nem cserélte le a díszes papi öltözetet a bujaság meztelenségével vagy

épp a luxussal. Az önmegtartóztatás úgy beleágyazódott a veséjébe, akár egy fejsze. És mivel nem lehettek vér szerinti gyermekei, az izzadságával és a szeretetével teremtette meg őket. Minden szegény a gyermeke volt.

Ezért volt az atya, *che Paí, oré Paí marangatú, ore Obispo-mi.*

Egy győzedelmes katonai puccs után, mivel ismerte a népszerűségét az egyszerű emberek között, a rögtönzött elnök magához hívatta és színlelt barátsággal és udvariassággal arra kérte:

- monsignore, írja alá nekem ezt a pásztorlevelet. Szükségünk van rá, hogy lelkiileg lecsendesítsük az országot. (A levél egyházi érveléssel próbált igazolni néhány tömeges kilakoltatást, amelyeket a „forradalom” a rögtönzött elnök földjén készült nyélbe ütni.)

- Lecsendesíteni az országot? - kérdezte élesen a püspök. - Csakhamar elérik a céljukat lövöldözéssel. Amint az országunk egy hatalmas köztemetővé vált, minden módfelett békés lesz.

- Ne viccelődjön, monsignore - vigyorgott továbbra is a kormányfő -, írja alá ezt nekem. Mivel a Kúria vezető nélkül maradt, Ön az egyetlen, aki jelenleg meg tudja ezt tenni.

- Én a püspökség feje vagyok. Ezenkívül...

- Azonnal az egyház élére állítjuk - szakította félbe.

- Az egyház nem rendőrségi hivatal - vágott vissza rendíthetetlenül a püspök. - De még ha én is lennék az egyházmegyei püspök, akkor sem írnám alá soha ezt a szentségtörő papírdarabot.

Az alak dühbe gurult. Rövid és vaskos ujjú kezével, amelyet beborítottak a csillogó gyűrűk, rávágott az elnöki palota hatalmas, faragott íróasztalára, és így gurgulázta:

- A fenébe, hogy egyre követelődőbbek ezek a papok! De én könnyen meg tudok szabadulni magától, ha badarságokat beszél!

- Nem tesz semmi olyat, amit Isten ne látna előre - mondta szenvtelenül a prelátus.

Anélkül hagyta el a fehér, magas és tágas szalont, hogy a fejét elfordította vagy a szemét lesütötte volna. Senki nem merészelte útját állni. Az udvari szuronyok csillanása tintakéken verődött vissza viseltes, foltozott reverendájáról. Egy határozott pillanatilag nem hallatszott más, csak a cipőinek dobbanása, ahogy leereszkedett a márványlépcsőn.

Ettől kezdve a szegények püspökének el kellett viselnie az ország életét elszívó frakciók végeláthatatlan harca miatt egymást sorozatban követő kormányok szakadatlan hivatalos ellenségeskedését.

Akkor keveredett bele maga is, amikor egy vérbe fojtott népi felkelés során a háza a forradalom vezetőinek titkos menedékvé, majd pedig álcázott egészségügyi állomásává változott. A püspök és Teresa kisasszony látták el a sebesülteket. Ketten közülük csaknem a legvégén haltak meg. Azon az estén, a holdfényben, maga a püspök ásott egy sírgödröt a kertben a narancsfák és bambuszok között, és ott temette el őket, miután imát mondott a halottakért a nővére mellett térdelve a frissen felásott földön, miközben a célt tévesztett lövedékek füttyülték az éneküket az ágak közt, akár egy vak, fehér bagoly.

Amikor a harcok véget értek, a győztes tábornok ugyancsak magához hívatta a palotába, akár a „rögtönzött” elnök tizenöt évvel azelőtt. Ezúttal rendőrök kísérték, mint egy közönséges foglyot. Amint meglátta belépni őt az irodába, a tábornok ráförmedt:

- Már a püspökökben sem lehet megbízni. Kötelessége lett volna feljelenteni ezeket a piszok hazaárulókat.

- A zsarnokság nem egyenlő a hazával, tábornok úr - mondta a püspök.

- Az elnyomottaknak jogukban áll fellázadni. Papi és polgári kötelességemet azzal teljesítem, hogy segítem őket.

- Maga nem más, mint egy tonzúrárs kutya! - kiabálta az arcába közvetlen közelségtől a feldühödött tábornok, csaknem leköppve a püspököt.

- Felforgató kutya! - erősítette meg hasonló indulattal a titkosrendőrség feje, egy kis mesztic, aki úgy felfújta magát a dühtől, akár egy borfoltos rézvarangy.

Ez alkalommal is hagyták elmenni. Viszont ettől fogva gyakorlatilag fogoly volt a saját házában, mint egy bíró, aki felváltja a túszt a zárkájában. Mivel egyszerre akarta szolgálni Istent és az embereket ugyanolyan becsülettel, végül szükségszerűen fálnak ütközött. A módszerei nyilvánvalóan tévesnek bizonyultak.

- Talán tévedtem - vallotta be az öreg néhány parasztnak, akik a szülővárosából érkeztek, hogy köszöntsék a papi aranyjubiléuma alkalmából -; talán szeretet helyett gyűlöletre kéne őket tanítanom és az erőszakra erőszakkal kellene megfelelnem. Még Krisztus is puskát ragadna ilyen helyzetben. De az Ő kezei a szeretet miatt vannak a kereszthez szögezve. Ezért nem bánom meg a hibámat. Azt mondom nekik: egy napon a szegények kerekednek felül, és akkor a testvér nem gyűlöli majd a testvérét. És attól kezdve örökké így lesz.

A polgári és az egyházi hatóság közös érdekeik és félelmeik miatt üldözni kezdték, és végül sarokba szorították. Illusztris jelenléte túlságosan élő és kellemetlen ragyogásnak bizonyult. Ütött-kopott reverendája kigúnyolta a prelátusi fényűzést, mely vörös és arany színekben virágozott egy város sötét nyomorúsága és toprongyos népe fölött. A püspök sivár szegénysége megégette a kezét azoknak, akik ravaszul alkudozni próbáltak, megkísérelve örök dolgokat mulandóra cserélni, miközben igyekeztek áruba bocsájtani a köztársaság lelkét és testét.

Megfosztották a legjelentéktelenebb pozíciótól. Egyedüli kiváltsággként azt az előjogot hagyták meg neki, hogy a saját házában ünnepelje a Szent Áldozatot.

Azonban a püspök továbbra is befogadta és segítette a menekülteket és a rászorulókat, bármelyik oldalra is tartoztak, bárhonnan is jöttek. Befogadta és segítette a rokonokat, barátokat, sőt, még az ellenségeket is, amiért, néhány kivételtől eltekintve, nem volt más a jutalma, mint hogy kirabolták, rossz hírért keltették, legjobb esetben pedig hálátlanul elfelejtették.

Megöregedve és elhagyatottan a püspök és Teresa kisasszony rákényszerültek, hogy eladják, amijük maradt: csak így tudtak enni és másoknak is enni adni. Amikor a püspök eladta a nagy guajakfa íróasztalát, Teresa

kisasszony eladta az utolsó szegényes luxuscikkeit: egy krizolittal kirakott fésűt, egy gyűrűt, egy korallgyöngy nyakláncot, egy csipkefejkendő. Amikor a püspök eladta a rózsafa ágát, neki már nem volt mit eladnia. Csak a püspök hordozható oltára és a kis harmónium maradt. Általuk volt képes elhagyni a testét és felemelkedni az ima és a zene összefonódásából születő szentség magasságába. A nővére énekével segített neki éjszakánként a recoletai koldusok kórusa kíséretében. Minden éjjel eljöttek. Ők voltak a két öreg életében az egyedül megmaradt szegény és hú rokonok. Öt éve már, hogy eljöttek.

Tizenegyen voltak, és tizenegyen sok évszázadnyi sötét sorsot halmoztak fel napközben, a Lelkek Kapujának világosságában.

– Eggyel több – mondta Poli atya, a koldusok egyike –, és tizenketten lennének, mint a Szent Apostolok.

– És talán úgy is lesz, Poli atya – válaszolta Teresa kisasszony olyan mosollyal nézve rá, mintha ő már tudná, ki fogja kiegészíteni az átriumban a volt sekrestyés által megálmódott titokzatos bibliai számot.

Az imádság végéhez közeledve lassan felálltak. Az átrium reszketeg és megnyugtató félhomályában a púpos háta elszakadtak a falakról, mint holmi szemölcsös élősködők. A vizelet, a dohány, az avas és rohadt ételek fanyar bűze közepette emelkedtek fel. Köhögés és fújtatás futott végig a soron miközben a harangtorony kőszempilláin a galambok örülten burukkoltak a porszemek zajos szitálása következtében. Árnyékszínű *amandau kerambú* hang. Fémeszöld mennydörgés villant, a torony a koldusok fölé magasodott az alkonyatban. Ők megéreztek a súlyát és felálltak. Amikor a moraj elcsitult, a tornác rácsai csikorogni kezdtek. A sekrestyés száraz legyintésekkel csitította őket és kancsal szemével ferdén és sürgetően pillantott rájuk.

– *Epac, María. Va'imbora, Vosé..., eh, vosé...* – mondta Rapai Juan, egy mato-grossói öreg mulatt, akin olyan foltok voltak, akár a piszkos kukoricaszemek. Harákolta, századszorra is kiköpött, majd felállt. Mellette a felesége, Teongüé María, a süketnéma, szigorúan és mereven tornyosult; pillantása olyan mozdulatlan volt, akár egy vaké vagy egy halotté.

Tingüé Toro és Machete Julián, a partravetettek, akiket örökre elhagytak ezen az oszlopsorok és csiszolt kőlapok mólóján, víz nélkül, fogatlanul fenyegetéseket harsogtak egy fűvel megrakott Felső-paraguayi bárka ellen, mely sosem ért a kikötőbe és valószínűleg nem is fog kikötni soha; a hajótörtek minden megszállottsága ellenére sem.

Poli atya, az egykori sekrestyés ugyanabból a templomból, öklével a mellét verte és liturgikus hangsúllyal imádkozta a Hitvallást.

Canuto Pysá-pe-trompo, a harangozó, aki harminc évvel ezelőtt ugyanabban a toronyban egy esés következtében fejsérülést szenvedett, hangutánzó és holdkóros siránkozásban tört ki és a kezével takarta el a fején a fejszecsapást.

– *Aú..., aú..., ya'u chochi, kirikiri, taguató... Tupá'ó gualambau... Aní... aní...*

A boldogság vagy a balsors mindig sírásra készítette ebben az órában a régi kedvesére, a legnagyobb harangra gondolva, aki az *itapú-ambú-*

keranája volt és az agyvelejét kapargatta lengő bronzkörmeivel. Gyönyörű volt és kegyetlen, az időre hasonlított, és túlságosan magas volt, felfordított mozsárforma felhő, csepergő reszketés. Már soha nem érhet fel hozzá. És ami neki jutott, az szinte csak árnyéka volt azoknak a simogatásoknak, amelyeket a másik harangozónak adott, súlyos és zengő himbálózása közepette az élőkért és a holtakért.

Angelo, a hosszú, fehér szakállú nápolyi, a nyáltól és a dohánytól rozsdás ínyén próbálgatta az érméit, mohón és pákosztosan. A fogait már elkoptatta rajtuk, de az is lehet, hogy azok a sör szopogatása közepette oldódtak fel végleg.

- *Corpo di Cristo... per la Madonna... níkelo chico... chico!* - apránként emelkedett fel, átszellemülten. Aztán énekelt, és az orrhangú, részeges refrénjében ott érződött egy távoli tengeröböl lüktetése, akár egy korty égbolt egy csapzott madár begyében.

Cambuchí Petrona, a prostituált, térden állva és ráncos arcát a nedves falhoz szorítva imádkozott egy pillanattal, amíg elült a hangzavar, mintha a lelke üdvössége ettől a röpke és titokzatos pillanattól függene.

Ñakurutú Evaristo szelíd és holdkóros mozdulatokkal láthatatlan férgeket húzott ki az orrából, amelyeket aztán gondosan eltaposott a lábával.

Karakú, a Recoleta régi sírásója egyik végétől a másikig végigszaglászta a gauvafából készült göcsörtös botját, majd könnyedén a falnak ütögette, mintha egy combcsontot rázna meg, hogy megtisztítsa a földtől, és felállt.

Aki utolsónak emelkedett fel, ha lehet így mondani, Pitogüé volt, akinek hangja egy baljóslatú madár rikoltására emlékeztetett, ahogy kiáramlott hasadt ajkai közül. Innen eredt a neve is, és halált hozó híre. Pitogüé rikoltása biztos halál vagy balszerencse volt annak, aki a Lelkek Kapuján áthaladva, az Ima zengése közben meghallotta.

- Húú..., huhuhu..., hulululúú...! - sívította ez alkalommal, és felállt. A kol-dusok sora megremegett. Ñakurutú Evaristo csipás szemmel nézett rá, és felhagyott vele, hogy füstférgemet húzzon elő az orrából. A tér kihalt volt és szeles, csak a száraz levelek örvénylettek a kékes árnyékú kőlapokon.

A hatalmas feje ellenére Pitogüé volt a legkisebb, de nem a legfiatalabb közülük. Nem volt lába. Az egyik forradalom alatt gránátrobbanás elsodorta őket és csak két rövid csonkot hagyott a helyükön, amelyeket ő gumiabroncsdarabokba bugyolált és dróttal tekert körbe. A kancsal sekrestyés ritmikus ökölcsapási felriasztották a fal mellől. Zavarodottan állt fel, próbálta egyenesbe hozni magát egy megcsonkított fatönkhöz méltó rövid táncsal a viharvert gyökereiben.

A mulatt Rapai Juan kézen fogta a feleségét, csettintett, és az összezsuzott csapat elindult. Áthaladtak a legkisebb kapun a templom tornya felé és átszelték a temetőt. Pitogüé a nagy, pikkelyes kezein járt. A sekrestyés, miközben zárt, meglökte a rácsos kapu szélével, hogy gyorsabb haladásra ösztökélje. Később kissé lemaradva kísérte a többieket, szinte az ágyékáig elsüllyedve a járólapkövekben, az ösvényeket borító kavicsokban, a párából őszes fűben, mely úgy áramlott kifelé, akár egy elhantolt lélegzet. Pitogüé hiányzó lábai belesüppedtek a lenti arcokba és a meg-

fakult csontokba. A temető szintjéről az utolsó fecskék is elmenekültek és lágyan megszületett az éjjel. Az ibolyaszín, tejszerű fényesség, mely még ott lebegett a ciprusok és a sírkövek között lépésről lépésre elhalványította a koldusok megnyúlt árnyékát. Az utolsó, amelyik eltűnt Pitogüé árnyéka volt, akinek nagy és gyapjas fazékfeje ott gurult a keresztek és emléktáblák között.

Fél órával később megérkeztek a püspök házába.

A hideg éjszaka és a szél miatt később érkeztek a megszokottnál. De nem sokkal. Később úgy mentek be, ahogy mindig, egymás után, a szokott sorrendben, az idő súlyával szegény csont és bőr gerincükön. És az élet vize, ami talán sosem volt tiszta egyikük számára sem, és ami mostanra zavaros volt, akár a szennyvízből lett húsleves vagy a halott siklókból kipréselt lé, elnehezítette az öreg koldusok térdét, csonkjait vagy mankóját.

Beléptek a belső kapun, amelyből már csak a pipacsok és esőáztatta jázminok közé süllyedt négyoszloptű oszlop téglái maradtak.

– Üdvözlégy Szűz Mária! – fohászodott rekedtesen Rapai Juan, dacolva a széllel.

Teresa kisasszony kitérte elöttük az ajtót.

– Ki bűn nélkül fogantatott!

Süket zajok és panaszok sercentek Pitogüé baljós rikoltása és a partvetettek érdes hangja között.

– *Maiteí-pa*, Teresa kisasszony. *Jha* monsignore? *Cómo vai?*

Rapai Juan szükségszerűen keverte beszédében a spanyolt, a guaranit és a portugált.

– Beteg. Lefeküdt, Juan testvér.

– Beteg a monsignore? – kérdezte Poli atya az elmaradhatatlan sekrestyés hangsúlyával. Majd azonnal hozzáfűzte: – Ne zavarjuk akkor a monsignorét, hagyjuk nyugodtan, hadd pihenjen... Shhh...! – intette a rendtársait nyomatékosan mozgatva a kezeit fentről lefelé. – Csönd... legyünk csöndben! A Főtisztelendő úr alszik. Tisztelnünk kell, *nikó che paíkuera*, a monsignore álmát...

Teongüé María vak szemével a sötét szoba felé nézett, ahol a püspök aludt.

– Jöjjenek, testvérek – kérte Teresa kisasszony. – Nagyon hideg van. Felszolgálom a vacsorát.

A koldusok az asztal köré gyűltek, félig-meddig árván, csendesen, mind egyikük a saját megszokott helyére ült le. Teresa kisasszony a konyhába ment, hogy behozza az ételt. Mind mozdulatlanul voltak, kivéve Ñakurutú Evaristo, aki továbbra is láthatatlan férgeket húzott elő az orrából, és Angelo, a nápolyi, aki a tányérja fölött ingadozott előre-hátra, akár egy öreg, fehér és éhes kecske.

A koldusok szaga megtöltötte az árnyékos és romos szobát.

Teresa kisasszony visszatért a konyhából a gőzölgő fazékkal. Letette az asztalfőre, és belekezdett az asztali áldásba. Egyszerűen ennyit mondott: „Áldd meg, Uram, ezeket az ételeket.” Utána a Miatyánkkal és az Üdvözlégy-

gyel folytatta. Gyengéd és nosztalgikus kenettel imádkozott, mintha a helyett, hogy könnyörületet oszt, neki magának lenne szüksége könnyörületre ezektől a szűkölködőktől.

Leültek, és miután segített Pitogüének felmászni a padra és elhelyezkedni a helyén, a szokásos módon felszolgálták az ételt. Teresa kisasszony nem foglalta el a saját helyét, amely az asztalfőtől jobbra az első volt, hanem lesütött szemmel és a mellkasán összefont karral állva maradt. Egy ideig csak a kanalak koccanását és a fogatlan szájak nyammogását lehetett hallani. A ragu gőze felszállt az aggastyánok arcába és álmatag kifejezést kölcsönzött nekik, vagy úgy szökött ki a szájukból, mint egy gyógyíthatatlan éhség látható lehelete.

Ebben a pillanatban szólalt meg a harmónium. Senki nem látta kijönni a püspököt az elsötétített szobájából, kivéve talán Teongüé Mariát, aki egy másodpercre sem tévesztette szem elől, mert folyamatosan arrafelé kémlelt halottéhoz hasonló tekintetével.

Az első akkordokra az összes koldus – az összes, azok is, akik nem halottak –, odafordította az arcát, és meglátták a püspököt a harmónium előtt ülni. Teresa kisasszony is megpillantotta őt, és könnyek gyűltek a szemébe.

A püspök szikár alakja kissé megmozdult az árnyékban és a lába ritmusára működésbe léptek a hangszer fújtatói. A vörös pileólus és a reverenda szegélyének vöröse élesen elütött a fehér hajtól és a sötét kelmétől. Már nem látszott meggörnyedtnek, sem betegnek, sem öregnek. De valahányszor leült a harmóniumhoz játszani, a püspök mindig ilyen lett. Főleg ezúttal. A zene átformálódott az árnyékban, amelyet alig csókolt a lámpafény, megváltoztatta a tiszteletreméltó képét és anyagtalan megjelenést kölcsönzött neki.

A harmónium hangja folyamatosan áramlott, tisztábban és erőteljesebben, mint valaha, de ugyanakkor lágyabb és távolibb volt, mint máskor. A püspök kedvenc dicsőítő énekének a bevezetője volt ez, a *Közelebb hozzád, ó Istenem*, amit a koldusok kórusa kíséretében a végén szeretett énekelni. Először mindig a *Punge hinga* és a *Tantum Ergo* következett. Most azonban, megmagyarázhatatlan módon, a sorrend megváltozott. A püspök hangja is jól hallatszott. Belevegült a zenébe, és ott vibrált, szelíden és kortalanul. Olyan hang volt, ami emlékezett a megélt, megálmódott és a remélt dolgokra, melyek végül egy mámoros békében nyilatkoztak meg, jóssággal, megértéssel és megbocsátással eltelve; a vér kiáltása, a lélek kiáltása, amely messziről érkezett és sosem fog meghalni. A koldusok félbehagyták a vacsorát és valamiféle titkos és ellenállhatatlan hívásnak engedelmességgel megközelítették a harmóniumot. És akiknek volt közülük hangja, az csatlakozott a püspök énekéhez.

Az ének közepe táján Teresa kisasszonynak eszébe jutottak a testvére szavai. Nem számított, mennyi idő telt, mióta a kérés elhangzott:

– Adja nekik az összes ruhámat, nővérem. Megszentelik őket az enyémnél tisztább testükkel. Csak arra kérem, Teresa nővérem, hogy tartsa meg a pileólust és a reverendát, amelyeket Rómából hoztam. A halálom napján azokat fogom viselni...

Éjfél elmúltáig a püspök fáradhatatlanul játszott a harmóniumon. A koldusok vele énekeltek.

Azután a zene elkezdett enyhülni és halkulni, egészen míg újra beleolvadt a csöndbe. A szél is elállt és az éjszaka csodálatosan felhőtlen volt. A tetőn lévő résen át a csillagok fényesen ragyogtak. Az égbolt, akár egy mélységes kék szem, betekintett a törött cserepek közt.

A püspök felállt, megölelte a tizenegy koldust és a nővérét, homlokra csókolta mindegyiküket, majd egyetlen további szó nélkül visszatért a szobájába, magasan, szikáran és egyenesen, éppolyan csöndesen, mint ahogy korábban felbukkant a vacsora alatt. Teresa kisasszony figyelte, ahogy eltűnik a szoba sötétjében. Nem mondott semmit, de érezte, hogy valami megmagyarázhatatlan történik egész idő alatt.

A koldusok egymás után útnak indultak. Ők maguk is szótlanná és titokzatossá váltak. Teongüé María szeme most valami kifejezhetetlen gondolathoz hasonló árnyéktól homályosodott el. Teresa kisasszony erőfeszítés nélkül megértette. Cambuchí Petrona, az Areguából származó öreg prostituált végre a csontja velejéig megtisztultnak érezte magát. Ahogy kilépett, leborult a homályba burkolózó szoba előtt és a haja hamuból lett patakként ömlött szét a földön. A bűn utolsó foszlánya is ellobbant ebben a száraz lángban, ebben a gesztusban, ebben a búcsúzásban. Újra makulátlan lény volt, könnyed és mosolygós. Felállt és kiment.

Pitogüé távozott utolsóként. Baljóslatú madarat idéző rikoltása elhalt forradásos ajkán. A tekintete akár a szitáló eső. A csonkjain ringatózva távolodott. Néhány pillanatilag még hallatszott a gumipárnáinak súrlódása a nedves téglákon.

Aztán ez a hang is elcsöndesült. A nyitott ajtón át betódult a csönd, a jázminillat és a tiszta hidege az éjszakának. Teresa kisasszony nem zárta be újra.

Aztán magához vette a lámpát és belépett a testvére szobájába. Az öreg püspök úr már aludt: az örök nagy álmot álmodta. Nem érintette meg a homlokát, mert tudta jól, hogy fagyos volna.

Letérdelt a priccs mellé és hosszan imádkozott, csöndesen sírt, míg nem a lámpa fénye fokozatosan elfakult. Hajnalodott.

A fejére borította a fekete kendőjét és kilépett az utcára. Szereznie kellett egy koporsót a testvérenek. Nem gondolt temetési szertartásokra, a római liturgia bíbor- és aranydíszítéseire, nagy és hangzatos imákra a halottért, ünnepélyes gyászmenetre, beszédekre, megszámlálhatatlan koronát viselő, gyémántfeketén csillámló kocsira és lovakra. A testvérenek most ennél jóval kevesebbre volt szüksége. Csak négy sima deszka, hogy a teste békésen pihenhessen a sötét földben. A lelke már beolvadt a fénybe, a madarak énekébe, a világegyetem égszínkéék békéjébe, akár Isten cseppnyi tüze – gondolta Teresa kisasszony – végtelen aranykorsóban feloldva. Erről szólt előző éjjel a harmónium a koldusok kórusa közepette. Mindig így képzelte a testvére halálát.

De a négy sima deszkat nehéz volt beszerezni. Sokáig barangolt, sok ajtót megzörgetett, elég sok emberrel beszélt, régi ismerősökkel, barátokkal,

rokonokkal, akiket a püspök nevelt, öltöztetett és etetett. Csak bizonytalan értelmű válaszokat kapott: „Szegény monsignore...!”, „Ki hitte volna, hogy őrajta is fog a halál... az egyház igazi ereklyéje volt!” Legtöbben azt sem kérdezték, mikor lesz a temetés, és nem ígérték a jelenlétüket sem.

Megérkezett a Kúriához. Az egyházi palota kapujában magas, fiatal pap fogadta, aki vastag ajkával és zárkózott, kifürkészhetetlen arc kifejezésével nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a helyzetnek megfelelően viselkedjen és ne látszódjon rajta nagyon a kényelmetlenség.

- Ó, nagyon sajnáljuk, kétségtelenül! - mondta egy térdhajtással, miközben megdörzsölte fehér és szőrös kezeit. - De nagyon szegények vagyunk, nagyon szegények! - hangsúlyozta. - A temetés költségeit mi álljuk. Ó, igen! Minden első osztályú lesz. Gyászmise a test felett. A díszek... a fények... - széles gesztusokkal igyekezett eltúlozni a felsorolást. - A temetési beszédre egy szent szónokot fognak kijelölni. A székesegyház kórusa énekel majd. De a koporsó, az lehetetlen, Teresa kisasszony! - csaknem a fülébe suttogetta, mintha szégyellné hangosan kimondani, a lecsüngő, húsos és képmutató ajkak ezt mormolták: - Hiszen alig van mit ennünk! Érti, ugye?

Csak egyetlen hely maradt: a Recoleta átriuma, a Lelkek Kapuja.

Gyalog érkezett meg, egész a központból. A koldusok körbeállták. Nem volt szükség rá, hogy megszólaljon. Ők azonnal megértették, amit Teresa kisasszony a tudomásukra akart hozni.

- Meghalt az atyánk... *o manó ore Obispo santo-mí...* meghalt... meghalt...! - kiáltották a rekedtes hangok.

Teresa kisasszony egy pillanat múlva csak ennyit mondott:

- Szeretném, ha segítenének eladni a harmóniumot, hogy megvehessem a koporsót.

- Eladni akarja a monsignore harmóniumát? - ugrott zaklatottan Rapai Juan.

- Olyan lesz, mintha a hangszerébe temetnénk el, amit annyira szeretett - magyarázta egyszerűen Teresa kisasszony. Minden nagyon egyszerű lett hirtelen. Mint az élet és a halál.

Teongüé María kifejezéstelen rángással értett egyet.

- Világos - hagyta jóvá Poli atya összefonva az ujjait. - Olyan lesz, mintha a főtisztelendő urat a harmóniumban temetnénk el.

Teresa kisasszony újra kiment a Kapun, ezúttal az összes koldus elkísérte őt.

A déli nap hideg ragyogása alatt a koldusok a vállukra emelték a kis fekete harmóniumot. A szomszédok kíváncsian lesték a különös karavánt, amely egy csapat hangya vonulására emlékeztetett, akik nehézkesen jutnak előre terhüket cipelve.

Ugyanígy érkezett meg a harmóniumra hasonlító fekete doboz. Teresa kisasszony lépkedett elől. A kendője fehér volt a földtől. Öreg szemében már nem voltak könnyek. Csak végtelen béke. Az arca ragyogott ettől a békességtől. Még az elhagyatottság sem tudta elhomályosítani. Már alig különbözött a koldusoktól, akik az üres dobozt cipelték.

Az utca, az udvar, a ház tele volt csöndes emberekkel, alázatos emberekkel, a falu népével, akik tisztelettel nyitottak utat az érkezőknek.

Néhány nő segített Teresa kisasszonynak elhelyezni a püspök testét a durva koporsóban. Ahogy elmozdították a priccseről, a vörös pileólus elmozdult a fejről és a földre hullott. Pitogüé volt, aki felemelte a papi fejfedőt nagy, érdes kezével. Szemét behunyva megcsókolta és aztán Cambuchí Petrona felé nyújtotta. Ő is megcsókolta, és továbbadta Rapai Juannak, ő pedig, miután szintén megcsókolta, a soron következőnek, aki aztán a következőnek. Így a püspök vörös pileólusa végigjárta az összes kezét és az összes koldus ajkát, akár egy ragyogó, megkeményedett sapka; olyan volt, mint a vér, mint egy vörös gondolat, vagy egy bíborszínű, buborékforma szellem, amit fényesre csiszolt az egyszerű emberek, Isten jó embereinek odaadó kedvessége. A földből és a szenvedésből is származó odaadás és kedvesség. Ezután visszatért, hogy újra megkoronázza a vékony ködként a halott püspök feje körül lebegő fehér haját.

Együtt vitték eltemetni. Az aranyszín délután ránehezedett a szegényes dobozra. A fák árnyéka. Az ég legmagasabb kupolája.

És az emberek meztelen lába felverte a port, ahogy lassan sétáltak az öreg, halott barát mellett, aki olyan volt, mintha csak aludna.